282

प्रभाक

प्रभा, स्त्री, (प्रकर्षेण भातीति। प्र+भा+"आतश्चोपसर्गे।" ३। ३। १०६। इति अङ्।) कुबेरपुरी। इति हैमचन्द्रः। २। १०४॥ (प्र+भा+भावे घञ्।) दीप्तिः। तत्पर्य्यायः। रोचिः; २ द्युतिः; ३ द्योतिः; ४ विद्या; ५ ओजः; ६ भाः; ७ रुचिः; ८ विभा; ९ आलोकः; १० प्रकाशः; ११ तेजः; १२ रुक् १३। इति राजनिर्घण्टः॥ ४॥ (यथा, रामायणे। २।६८।१२"अराजयत वैदेह्या वेश्म तत् प्रभया विवस्वतः॥ उदतीष्ठं ऽमृतः कायो ऽयं प्रभया विवस्वतः॥" तथा च महाभारते। ३। १६। १७।

"रतीय रूपिणी किञ्चमगङ्गाङ्गविहारिणी।
अनीव व्यापसे सुभ्रु! प्रभैवेन्दोरनुगामा॥")

गोपीविशेषः। यथा,—

"इन्दस्यं प्रभया गोप्या युक्तो इन्दावने वने।
सद्योमत्प्रव्यन्माधवे तिरोधानं जगाम हि॥
प्रभा देहं परित्याज्य जगाम सूर्य्यमण्डलम्।
ततस्तद्या; शरीरस्य तीव्रं तेजो बभूव च॥
संविभज्य तया दत्तं प्रेम्णात्मा रुदता पुरा।
चिन्त्या चक्षुषोर्लोकं सञ्चया मद्गवेन च॥
कृत्वाज्ञाया किञ्चित प्रभेश्वापि किञ्चन।
किञ्चिद्दत्तस्तु जनेभ्यश्च नागेभ्यश्चापि किञ्चन।
वाञ्छयोभ्यो सुनिभ्यश्च तपस्विभ्य किञ्चन॥
स्त्रीभ्यः सौभाग्ययुक्ताभ्यो यज्ञाश्चैभ्य किञ्चन।
तच्च दत्त्वा तु सर्व्वस्य पूर्व्वं रोदितुमुद्यतः॥"

इति ब्रह्मवैवर्त्ते प्रकृतिखण्डे। ११। ५७—६२॥

दुर्गा। यथा,—

"यस्मस भगिनी जाता यमुना तेन सा मता।
प्रभा प्रसादशीलत्वात् ज्योत्स्ना चन्द्रार्कमालिनी॥"

इति देवीपुराणे ४५ अध्याय॥ ७॥

(इयं हि सूर्य्यविम्बे सततमाश्रयं कीर्त्यते। यथा, देवीभागवते। ७। ३०। ८२,

"देवतीनीके तपेन्द्रायी ब्रह्मास्त्रेयं सरस्वती।
सूर्य्यविम्बे प्रभा नाम मातृवाणी पेयाधीमता॥")

सूर्य्यप्रभा। यथा,—

सत उवाच।

"विवस्तान् कश्यपात् पूर्व्वमदितामभवत् पुरा।
तस्य पत्नीद्वयमतुत् संज्ञा राज्ञी प्रभा तथा॥
रेवन्तस्य सुता राज्ञी रेवन्तं सुषुवे सुतम्।
प्रभा प्रभावं सुषुवे त्वाष्ट्रीं संज्ञा तथा मनुम्॥"

इति मात्स्ये। १९। १२—३॥

(द्वादशाकारकृत्तिविशेषः। तत्राक्षं यथा, उक्तरत्नाकरटीकायाम्।

"वसुयुग्मविरतिनन्दौ रौ प्रभा॥")

प्रभाकरः, पुं, (प्रभां करोतीति। ङ+"दिवाभिभाभिगाप्रभेति।" ३। २। २१। इति टः।) सूर्य्यः। (यथा, रघौ। १०। ७४।

"कृशानुरप्रभस्तात्र प्रसन्नात्मा प्रभाकरः।
रुक्षोपिश्रुतायास्तामपचिह्नमुखाविव॥")

अग्निः। चन्द्रः। (यथा, महाभारते। ७।८८।५।

"तावतीत्य रथानीकं विसृष्टौ परुषभौ।
दहन्नाते यथा राष्ट्रौरास्थाप्तौ प्रभाकरौ॥"

"प्रभाकरौ चन्द्रसूर्य्यौ।") समूहः। इति शब्दरत्नावली। ५ ऋकेशः। इत्यमरः। ११।३८॥ (अष्टमसन्वन्तरे देवगणभेदः। यथा, मार्कण्डेयपुराणे। ८०। ६।

"तपस्तपश्च प्रश्रुच द्युतिर्व्यक्तिः प्रभाकरः।
अग्निर्वभ्रौ वसुनिर्विशेषः। यथा, हरिवंशे। ३१। १०।

"ऋषिजातोऽविवंशे तु तासां भर्त्ता प्रभाकरः।
भद्रायां जनयामास सुतसोमं यशस्विनम्॥"

नामभेदः। यथा, महाभारते। १। ४५। १५।

"कुठरः कुञ्जरश्चैव तथा नाग; प्रभाकरः॥"

मीमांसकप्रभेदः। स च गुरुत्वेन प्रसिद्धः। तस्य मतं दशेनग्राहादौ प्रामाकरमतमिति प्रसिद्धम्। यद्यत्तं तत्कारसारे।५३। "प्रामाकरतार्किकौ तु'अन्योन्यराज्ञा व्यानन्दमयं ज्ञानादिश्रुतेः सुप्तो बुद्धाद्रीनामभ्रान्ते लयदर्शनात् अष्टमशीर्ष्ट' ग्रानीत्वाद्गुमवाच अज्ञानमात्मेति वदन्तः।' स्त्री, कुमुद्वीप्रकाशभेदः। यथा, मात्स्ये। १२२। ६॥

"मद्विषं मद्विषस्थापि प्रभकाप्रि प्रभाकरम्॥")

प्रभाकीटः, पुं, (प्रभाणितः कीटः इति मध्यपदलोपी समासः।) खद्योतः। इति राजनिर्घण्टः॥

प्रभाञ्जनः, पुं, (प्रोभाञ्जनः। इति हैमचन्द्रः॥

प्रभातं, क्लौ, (प्रकर्षेण भातु' प्रकृष्टमिति। प्र+भा+आदिकर्म्मणि क्तः। यद्वा, प्रकृष्टं भातं दीप्तिरस्येति।) प्रातःकालः। तत्पर्य्यायः। प्रत्यूषः २ अहर्मुखम् ३। कल्पम् ४ उषः ५ प्रत्यूषः ६। इत्यमरः। १। ३। ३॥ दिवारिः; ७ निशावसानम् ८ युष्टम् ९ प्रगे १० प्राङ्गम् ११। इति राजनिर्घण्टः॥ गोसः १२ गोसङ्गः १३ ऊषः १४ ऊषकम् १५ उषा १६ ऊषा १७ विभातम् १८। इति शब्दरत्नावली। ७॥ (यथा,—

"प्रभाते यः स्मरेन्नित्यं दुर्गां दुर्गाक्षरद्वयम्।
आपदस्तस्य नश्यन्ति तमः सूर्य्योदये यथा॥"

इति धर्म्मपुराणम्॥)

तत्र दर्शनीया यथा,—

"वेदेः पुरोहितो मन्त्री देवज्ञोऽथ चतुर्थकः।
प्रभातकाले द्रष्टव्यो नित्यं स्वस्थियमिच्छता॥"

इति राजवल्लभः॥

प्रभावः, पुं, (प्र+भू+घञ्।) कोषदण्डतेजः। तत्पर्य्यायः। प्रतापः २। इत्यमरः। २।८।२०॥

"कोषो धर्म्मो दण्डो दमः तद्वैतुत्वात् सेनामपि दण्डः तार्थ्यो यसेनो जायते स प्रतापः प्रभावश्च कथ्यते।" इति भरतः॥ ग्रन्थः। (यथा,—

"प्रभावतो यथा धाचो लकुचस्य रुचादिभिः।
समाप्ति कुरुते दोषविनयस्य विनाशनम्॥
कश्चिन्न केवलं ग्रन्थं कर्म्म कुर्य्यात् प्रभावतः।
ज्वरं हन्ति गिरीन्द्रो महदेवी जटा यथा॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

प्रभाव

"तावतीत्य रथानीकं विसृष्टौ परुषभौ।
दहन्नाते यथा राष्ट्रौरास्थाप्तौ प्रभाकरौ॥"

"प्रभाकरौ चन्द्रसूर्य्यौ।") समूहः। इति शब्दरत्नावली। ५ ऋकेशः। इत्यमरः। ११।३८॥ (अष्टमसन्वन्तरे देवगणभेदः। यथा, मार्कण्डेयपुराणे। ८०। ६।

"तपस्तपश्च प्रश्रुच द्युतिर्व्यक्तिः प्रभाकरः।
अग्निर्वभ्रौ वसुनिर्विशेषः। यथा, हरिवंशे। ३१। १०।

"ऋषिजातोऽविवंशे तु तासां भर्त्ता प्रभाकरः।
भद्रायां जनयामास सुतसोमं यशस्विनम्॥"

नामभेदः। यथा, महाभारते। १। ४५। १५।

"कुठरः कुञ्जरश्चैव तथा नाग; प्रभाकरः॥"

मीमांसकप्रभेदः। स च गुरुत्वेन प्रसिद्धः। तस्य मतं दशेनग्राहादौ प्रामाकरमतमिति प्रसिद्धम्। यद्यत्तं तत्कारसारे।५३। "प्रामाकरतार्किकौ तु'अन्योन्यराज्ञा व्यानन्दमयं ज्ञानादिश्रुतेः सुप्तो बुद्धाद्रीनामभ्रान्ते लयदर्शनात् अष्टमशीर्ष्ट' ग्रानीत्वाद्गुमवाच अज्ञानमात्मेति वदन्तः।' स्त्री, कुमुद्वीप्रकाशभेदः। यथा, मात्स्ये। १२२। ६॥

"मद्विषं मद्विषस्थापि प्रभकाप्रि प्रभाकरम्॥")

प्रभाकीटः, पुं, (प्रभाणितः कीटः इति मध्यपदलोपी समासः।) खद्योतः। इति राजनिर्घण्टः॥

प्रभाञ्जनः, पुं, प्रोभाञ्जनः। इति हैमचन्द्रः॥

प्रभातं, क्लौ, (प्रकर्षेण भातु' प्रकृष्टमिति। प्र+भा+आदिकर्म्मणि क्तः। यद्वा, प्रकृष्टं भातं दीप्तिरस्येति।) प्रातःकालः। तत्पर्य्यायः। प्रत्यूषः २ अहर्मुखम् ३। कल्पम् ४ उषः ५ प्रत्यूषः ६। इत्यमरः। १। ३। ३॥ दिवारिः; ७ निशावसानम् ८ युष्टम् ९ प्रगे १० प्राङ्गम् ११। इति राजनिर्घण्टः॥ गोसः १२ गोसङ्गः १३ ऊषः १४ ऊषकम् १५ उषा १६ ऊषा १७ विभातम् १८। इति शब्दरत्नावली। ७॥ (यथा,—

"प्रभाते यः स्मरेन्नित्यं दुर्गां दुर्गाक्षरद्वयम्।
आपदस्तस्य नश्यन्ति तमः सूर्य्योदये यथा॥"

इति धर्म्मपुराणम्॥)

तत्र दर्शनीया यथा,—

"वेदेः पुरोहितो मन्त्री देवज्ञोऽथ चतुर्थकः।
प्रभातकाले द्रष्टव्यो नित्यं स्वस्थियमिच्छता॥"

इति राजवल्लभः॥

प्रभावः, पुं, (प्र+भू+घञ्।) कोषदण्डतेजः। तत्पर्य्यायः। प्रतापः २। इत्यमरः। २।८।२०॥

"कोषो धर्म्मो दण्डो दमः तद्वैतुत्वात् सेनामपि दण्डः तार्थ्यो यसेनो जायते स प्रतापः प्रभावश्च कथ्यते।" इति भरतः॥ ग्रन्थः। (यथा,—

"प्रभावतो यथा धाचो लकुचस्य रुचादिभिः।
समाप्ति कुरुते दोषविनयस्य विनाशनम्॥
कश्चिन्न केवलं ग्रन्थं कर्म्म कुर्य्यात् प्रभावतः।
ज्वरं हन्ति गिरीन्द्रो महदेवी जटा यथा॥"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

प्रभास

तेजः। इति हैमचन्द्रः। ३। ४०३॥ (यथा, रामायणे। २। २३। ३८।

"अयं मेरुप्रभावस्य प्रभावः प्रभविष्यति।
राज्ञश्चाप्रसादां कर्म्मं प्रसृजन्त तव प्रभो!॥")

प्राणिनः। इति मेदिनी। वे, ४०॥ (प्रभाशब्दोजातः सूर्य्यपुत्रः। इति माल्हे। ११। ३॥

कलावर्त्ता जातः सरोचिषो मनोः पुत्रविशेषः। यथा, मार्कण्डेये। ६६। ५।

"तस्य तज्जिरे तस्य चयः पुत्राः सरोचिषः।
विजयो मेरुनन्दश्च प्रभावश्च महाबलः॥")

प्रभावत्, पुं, (प्रभावान् यावते इति। जनृ+ड्।) प्रक्तिविशेषः। प्रभावो वीर्य्यावित्यं तथ्यात्। इत्यमरटीकासारसुन्दरी। प्रसुखसाधकलात्त्वकौषी प्रसुप्तक्ति। इति भरतः॥ (प्रभावशाली, त्रि। यथा,—

"स्वादिसार्म्म्य यत् कर्म्मं विशिष्टं तत प्रभावजम्।"

इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)

प्रभावान्, [त्] त्रि, (प्रभा अस्यस्येति। प्रभा+मतुप् मस्य व।) प्रभाशुक्तः। प्रभाशब्दरक्षर्य्य वतुप्रत्ययेन निष्पन्नम्॥

प्रभावती, स्त्री, (प्रभावत्+ङीप्।) मालिनामकोनविंशद्वत्तार्द्धसाता। गणानां वीजा। इति हैमचन्द्रः। २। २०३॥ त्रयोदशाक्षरच्छन्दः। यथा, श्रुतबोधे। ३। २।

"यस्यां प्रिये! प्रथमकमथ्रदयं तृतीयमा युगं नवमं द्वादशमिलम्।
सास्यं भवेद्गतिरपि चेदुयुगयुक्तैः सासस्रतामन्ततस्ते! प्रभावती॥"

(सूर्य्यपत्नी। यथा, महाभारते। ५। ११०।७।

"रेशे स तस्यां राजर्षिः प्रभावत्यां यथा रविः॥"

क्षुभारात्रुचरमाहात्मगणविशेषः। यथा, तत्रैव। ६। ३६। १।

"प्रभावती विद्याताचो प्रलिता मोनवी तथा॥"

पचानाभासुरस्य कन्या। सा तु प्रद्युम्नेन विवाहिता। यथा, हरिवंशे। १४०। ३१।

"तथाप्रिति कमारजं हि जैलोक्यातिप्रियं शुभम्।
नाम्ना प्रभावती नाम चन्द्राभेव प्रभावती॥"

अङ्गिरश्चिचरस्य स्वनामख्याता भार्य्या। यथा, महाभारते। १३। ४२। ८।

"तस्या हि भगिनी तात! ओष्ठा नाम्ना प्रभावती।
भार्य्या चिचरस्यास्य बभूवाङ्गिरसस्य च॥")

प्रभाषः, पुं, (प्रभाषते यः सः। प्र+भाष्+अच्।) वसुमेदः। इति जटाधरः। (यथा, महाभारते। १। ६६। १८।

"प्रभूषस्य प्रभाषस्य वसवोऽष्टाविति स्मृताः॥"

प्र+भाष्+भावे घञ्।) प्रलपकथनम्॥

प्रभासः, पुं, (प्रभासते प्रोभते इति। प्र+भास्+अच्।) सोमतीर्थभूः। इति विकाण्डशेषः॥ (यथा, महाभारते। ३। ५६।—५७।

"ततो मच्छेत राजेन्द्र! प्रभासं तीर्थसुत्तमम्।
तत्र सन्निहितो नित्यं स्वयमेव हुताशनः।
देवतानां सुखं वीरं! ज्वलनोऽनिलसारथिः॥